

กรณีกรรมพระราชวังบวรวิชัยชาญเสด็จไปอาศัยอยู่ บ้านกงสุลเยนเรล จุลศักราช ๑๒๓๖

ธรรมเนียมไทยแต่ครั้ง
เมื่อแขกถึงเรือนชาน
ย่อมทำปฏิสันถาร
เหมือนกิ่งไม้ชูก้าน

พระเทพญาณโมลี ผู้รวบรวม
พระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์
โดยกรมการศาสนา

โบราณ
ถิ่นบ้าน
อามิษ ธรรมแด
ทั่วผู้เห่พหรรษ์

ธรรมเนียม ตามพจนานุกรม
ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้คำจำกัด
ความว่า ประเพณีแบบอย่างที่ยึด
กัน หรือแบบแผนที่ยึดกัน การต้อนรับ
ปราศรัย การต้อนรับแขก อามิษ
เหยื่อ เครื่องล่อใจธรรม การให้กำลัง
ใจ คือไม่ท้วงและพูดให้แขกผิดหวัง
พ.ศ. ๒๔๑๗ ประเทศไทยเผชิญ
วิกฤตการณ์เหตุร้ายแรง เพราะมหาอำนาจ
ทวีปยุโรป นักล่าเมืองขึ้น จะแบ่ง
แยกดินแดนประเทศไทยออกเป็น
๓ ภาค คือส่วนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ
เจ้าพระยา ส่วนตะวันตกของแม่น้ำ
เจ้าพระยา และส่วนหนึ่งตั้งแต่แม่น้ำ
แม่กลองลงไป ดังจะได้กล่าวต่อไปข้าง
หน้า แต่ด้วยพระบุญญาภิหารหรือ

ด้วยการทรงปฏิสันถารอย่างยอดเยี่ยม
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว จึงทำให้วิกฤตการณ์ผ่านพ้น
ไปได้อย่างน่าอัศจรรย์ เหตุการณ์ร้าย
แรงครั้งนั้น มีปรากฏอย่างในพระราช
หัตถ์เลขาของพระองค์ท่านหลายฉบับ
นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ประกาศ
เรื่อง กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ
เสด็จไปอาศัยอยู่บ้านกงสุลเยนเรล
จุลศักราช ๑๒๓๖” มีข้อความดังต่อไปนี้
“ขอแจ้งความแก่ท่านทั้งปวง
หรือผู้ใดคนหนึ่ง ซึ่งอยากจะทราบความที่
เกิดขึ้นในระหว่างวังหน้ากับวังหลวง
ครั้งนี้ ข้าพเจ้าจะขอชี้แจงให้ท่านทั้ง
ปวงทราบ โดยความที่แท้จริงนั้น ด้วย
เดิมมีผู้เล่าลือกันต่าง ๆ ว่า กรมพระ

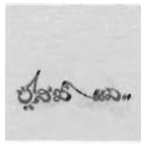
ราชวังบวรได้คิดตระเตรียมผู้คน
พร้อมพร้อมคิดปรกติกามารยาท
แต่ความที่พูดว่าเล่าลือกันนั้น ข้าพเจ้า
ก็มิได้เชื่อว่าเป็นความจริง เพราะกรมพระ
ราชวังบวรกับข้าพเจ้ามิได้มีอริราวฉาน
แก่กันสิ่งหนึ่งสิ่งใด ครั้นถึง ณ วันจันทร์
เดือนอ้าย แรม ๕ ค่ำ ปีมะแม จศก
ข้าพเจ้าได้ทราบความอีกว่า กรมพระ
ราชวังบวรได้เตรียมทหารและคนมิได้
เป็นทหาร ซึ่งอยู่บ้านนอกนั้น เจ้าหมื่น
มุลนายก็ได้เรียกไพร่เหล่านั้นให้เข้า
มาพร้อมกันในเดือนอ้าย ถึงกระนั้นข้าพ
เจ้าก็ยังไม่เชื่อในความนั้นเป็นแน่ชัด
ครั้นค่ำลงวันนั้น เวลา ๕ ทุ่มเศษ เกิด
เพลิงไหม้ขึ้นที่โรงเกิดในพระบรมมหา
ราชวัง ที่โรงเกิดเกิดเพลิงไหม้ขึ้นนั้น

เป็นที่สำคัญน่ากลัวยิ่งนัก คือช่างฝ่ายตะวันตกของโรงแก๊สนั้น เป็นโรงภูเขา มาลา ในโรงภูเขามาลาอันนี้เป็นที่ไหว้พระมหาพิชัยมงกุฎและมหาขญา และเครื่องต่าง ๆ ซึ่งเป็นเครื่องต้นสำหรับแผ่นดินสืบมาแต่โบราณ โรงภูเขามาลาที่ไว้เครื่องต้นนั้น ห่างจากโรงแก๊สที่เพลิงขึ้นนั้น ๒ วา หลังโรงภูเขามาลานั้นติดกับประตูสุทธิตาสดาทาง ซึ่งจะออกจากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หลังฉนวนนั้นก็ติดกับหอพระปริศนาตรากรม และพระที่นั่งฤดีใกล้กับพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัย และพระที่นั่งไพศาลทักษิณ และด้านใต้ของโรงแก๊สนั้นมีเขื่อนเพชรพระราชวังชั้นใน ห่างจากโรงแก๊สสิบเอ็ดศอก หลังเขื่อนเพชรนั้นเป็นหมู่พระราชนิเวศน์พระที่นั่งพุทธมณฑลเขียวอยู่ใกล้ชิดติดกันทีเดียว ด้านตะวันออกของโรงแก๊สนั้นมีโรงพิมพ์ห่างจากโรงแก๊ส ๔ วา ศอก หลังโรงพิมพ์นั้นติดกับคลังสำหรับไว้ดินประสิว และโรงแสงต้นที่ไว้อาวุธต่าง ๆ สำหรับแผ่นดิน ทางด้านเหนือเป็นโรงน้ำมันห่างจากโรงแก๊ส ๑๔ วา ๓ ศอก ที่โรงแก๊สที่เพลิงติดขึ้นนั้น อยู่ในที่กลางเป็นที่คับแคบ และของที่จะเป็นเชื้อเพลิงนั้นก็มามาก คือดินประสิวและน้ำมัน เป็นต้น ถ้าเพลิงไหม้ลามขึ้นได้แล้ว พระที่นั่งและคลังของต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงดังข้าพเจ้ากล่าวมาแล้วนั้น ก็คงจะเป็นอันตรายทั้งสิ้น เพราะของเหล่านี้ติดเนื่องกันกับโรงแก๊สซึ่งเกิดเพลิงขึ้นนั้นก็เป็นที่ลึบที่สงัด มิได้มีผู้คนไปมาเส้าสูมซึ่งเพลิงติดขึ้น ดังนั้น ก็เป็นที่สงสัยหวาดหวั่นยิ่งนัก ในเวลาที่เพลิงติดขึ้นนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าหมามาลาบาราบปรบักษ์ และข้าราชการได้ช่วยกันดับเพลิง ถ้าเพลิงนั้น

จะติดอยู่ช้าหรือลมเป่ามากก็จะรักษาไว้ไม่ได้เลย หรือถ้าหม้อแก๊สแตกก็จะเป็นอันตรายแก่คนเป็นอันมาก ซึ่งอยู่ในพระบรมมหาราชวังในเวลานั้น เพราะเหตุบังเอิญขึ้นจะนั้น ข้าพเจ้าจึงได้มีความหวาดหวั่นเป็นอันมาก เพราะเพลิงเกิดขึ้นในที่สำคัญ จะเกิดขึ้นด้วยเหตุอันใดก็ไม่รู้ เกรงว่าเกิดขึ้นด้วยอุบายอันใดอันหนึ่ง การอันนี้ก็เป็นการเหลือที่จะคาดคะเนว่า เป็นการเท็จหรือจริงให้แน่ได้ เหตุที่ได้บังเกิดขึ้นอย่างนี้แล้ว ครั้นจะเชิญท่านเสนาบดีมาประชุมปรึกษา ในเวลากลางคืนนั้น ก็เห็นว่าเป็นเวลาตึกถึง ๗ ทุ่มแล้ว เกินเวลา ข้าพเจ้าได้สั่งข้าราชการซึ่งเป็นพนักงานทั้งปวง ที่ได้มาช่วยกันดับเพลิงในเวลากลางคืนนั้น ให้อนอนอยู่ในพระบรมมหาราชวังประจำของอยู่ตามพนักงาน เพราะกลัวว่าจะมีเหตุขึ้นอีกในเวลากลางคืนนั้น ครั้นรุ่งขึ้นวันอังคาร เดือนอ้าย แรม ๖ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมง ข้าพเจ้าจึงได้มีจดหมายเชิญท่านเสนาบดีคือท่านเจ้าพระยาภูธราภัยที่สมุหนายก เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ที่สมุหพระกลาโหม เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี แต่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์นั้นไม่อยู่ ท่านออกไปราชบุรี จึงได้เชิญแต่ท่านเสนาบดี ๓ คน เข้ามาปรึกษาพร้อมกันที่จะจัดการที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อย ท่านเสนาบดีปรึกษาพร้อมกัน เห็นว่าการที่เกิดขึ้นครั้งนี้เป็นการใหญ่ ท่านผู้อื่น ๆ จะจัดการระงับเรื่องนี้ให้เรียบร้อยนั้นเห็นไม่ได้ เว้นไว้แต่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ผู้เดียว ท่านเป็นผู้ใหญ่อยู่ในแผ่นดิน ท่านคงจะจัดการเรื่องนี้ให้เรียบร้อยได้ ขอให้เชิญสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ให้เข้ามาแต่เมื่อ

ราชบุรีโดยเร็ว ท่านจะได้คิดการระงับการนี้ให้เรียบร้อย ข้าพเจ้าจึงได้เขียนจดหมายไปเชิญสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ฉบับหนึ่ง มอบให้เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์จัดเรือเร็วออกไปเชิญสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ณ เมืองราชบุรี แล้วข้าพเจ้าก็ได้บอกแก่ท่านเสนาบดีว่า เหตุการณ์ที่ได้เกิดขึ้นครั้งนี้ ก็เป็นที่หวาดหวั่นน่ากลัวอยู่ แล้วก็ยังไม่มีผู้ใดที่จะจัดการให้เป็นที่น่าพอใจได้ ข้าพเจ้าจะต้องรักษาตัวไว้ตามธรรมเนียมไว้ก่อน ตั้งแต่เวลานั้นมาก็ได้จัดการระงับรักษาเหตุการณ์ทั้งปวงไว้พอเป็นที่มั่นใจบ้าง ตั้งใจคอยรับเสด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ กว่าท่านจะกลับมาจากเมืองราชบุรี ครั้นถึงวันพฤหัสบดี เดือนอ้าย แรม ๘ ค่ำ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ กลับมาถึงข้าพเจ้าได้เชิญท่านเข้ามาปรึกษา ท่านว่าขอให้เชิญเจ้าพระยาภูธราภัยที่สมุหนายก กับเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เข้ามาด้วยให้พร้อมกัน ครั้นท่านเสนาบดีเข้ามาพร้อมกันแล้ว สมเด็จพระยา

บรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้ปรึกษาเห็น
พร้อมกันแล้ว ท่านรับว่าจะช่วยกันจัด
การอันนี้ให้เรียบร้อย แต่จะขอไป
ตริตรองการสักเวลาหนึ่งก่อน แล้วท่าน
ก็กลับไปบ้าน การที่ได้ตระเตรียมทหาร
รักษาในพระบรมหาราชวังนั้น ก็ได้
เลิกถอนลงไปเป็นปกติ ตามธรรมเนียม
ในเวลานั้น

ครั้นวันรุ่งขึ้นวันพฤหัสบดี เดือน
อ้ายขึ้น ๙ คำ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ
เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ เจ้าพระยา
ภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เข้ามาหาข้าพเจ้า
แจ้งความว่า สมเด็จพระเจ้า
บรมมหาศรีสุริยวงศ์ ให้ข้าพระพุทธเจ้า
ทั้งสองเข้ามากราบบังคมทูลให้ทรง
ทราบว่า การที่ซึ่งจะคิดจัดการที่กรม
พระราชวังบวรให้เรียบร้อยนั้น สมเด็จพระ
เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ท่านคิด
ว่า ท่านจะขึ้นไปเฝ้ากรมพระราชวัง
บวร ทูลกรมพระราชวังบวรให้ออก
เสียจากพระราชวังบวร กลับไปอยู่เสียที่
วังเดิม และข้าไทยของกรมพระราชวัง
บวรที่เป็นข้าหลวงเดิมก็ดี ที่เป็น

ข้าหลวงเดิมของสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้า
อยู่หัวซึ่งได้ทรงแต่งตั้งไว้ก็ดี ถ้าผู้ใด
สมัครจะไปอยู่ด้วย ก็ให้กรมพระราชวัง
บวรไว้ตามใจของผู้ที่สมัคร แต่จะขอ
รับพระราชทานเบี้ยหวัดที่คนเหล่านั้น
เคยได้รับพระราชทานอยู่แต่ก่อนนั้น ได้
ติดตัวไปด้วย ส่วนกรมพระราชวังบวรที่
จะเสด็จออกไปอยู่วังเดิมนั้น จะได้รับ
พระราชทานเงินแผ่นดินเลี้ยงให้พอ
สมควร การจะเรียบร้อยไปได้ ปัญหาของ
ท่านจะคิดทำได้แต่เพียงเท่านี้ แต่ที่จะ
คิดอย่างอื่นไปนั้นเหลือสติปัญญา ท่าน
ทำไม่ได้ การที่ท่านคิดให้เจ้าพระยา
สุรวงศ์ไวยวัฒน์ และเจ้าพระยาภาณุ
วงศ์มหาโกษาธิบดี ทั้ง ๒ เข้ามาทูล
ชี้แจงนี้ ข้าพเจ้าจะชอบหรือไม่ชอบนั้น
สุดแล้วแต่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงได้ร่วมกับ
เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ เจ้าพระยา
ภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ทั้ง ๒ ว่า
การที่สมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรี-
สุริยวงศ์ ท่านจะคิดให้กรมพระราชวัง
บวรออกจากที่เดิมไปอยู่วังเดิมนั้น
เป็นการการใหญ่เรี่ยวแรงเหลือเกินนัก

ข้าพเจ้าไม่ได้คิดถึงอย่างนั้นเลย ข้าพเจ้า
คิดแต่เพียงว่า ขอให้มีคนตามฉันที่ใหญ่
ผู้น้อย ด้วยกรมพระราชวังบวร
ทุกวันนี้ พระนามท่านเป็นกรมพระ
ราชวังบวรแต่ยศของท่านนั้นเกินกรม
พระราชวังบวร ท่านมียศเหมือนกับพระเจ้า
แผ่นดินเหมือนกัน และยศอย่างอื่น
นั้นข้าพเจ้ามิได้มีความรังเกียจสิ่งใด
แต่ยศที่กรมพระราชวังบวรมีทหารมาก
ไม่มีกำหนด ยิ่งจะเรียกคนเข้ามาเป็นทหาร
อีกมากน้อยเท่าใดก็ได้ อีกประการ
หนึ่งเตรียมศาสตราวุธและกระสุนดินดำนั้น
ก็หาเพิ่มเติมอยู่มิได้ขาด การที่หา
เครื่องศาสตราวุธและกระสุนดินดำเพิ่ม
เติมอยู่เสมออยู่นั้น กรมพระราชวังบวรมิได้
บอกกล่าวให้ข้าพเจ้าทราบบ้างเลย
เพราะการเป็นดังนี้ จึงเป็นที่สงสัยกันทั่วไป
ข้าพเจ้ากลัวว่าการข้างหน้าต่อไป
จะไม่เป็นอันที่ผู้ใหญ่ผู้น้อยเรียบร้อยไป
ได้ ข้าพเจ้ามีความประสงค์ของข้าพเจ้า
ที่จะให้สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรี
สุริยวงศ์จัดการให้เรียบร้อยนั้น จะขอ
แต่เพียงมิให้มีกำหนดเสียว่า ยศกรมพระ
ราชวังบวรจะมีทหารรักษาพระองค์
เป็นยศของท่านประจำอยู่เท่าใดให้มี
กำหนด ถ้ามีเหตุที่จะเรียกคนเดิมเข้าอีก
ขอให้บอกกล่าวกับข้าพเจ้าให้ทราบ
ก่อน จะได้ไม่เป็นที่หวาดหวั่นสะดุ้งตกใจ
กลัวแก่กันทั้งสองฝ่าย ข้าพเจ้าได้
มีความปรารถนาที่จะให้ท่านจัดการ
เพียงเท่านี้ เพื่อจะให้การบ้านการเมือง
เรียบร้อย และจำมิให้มีภัยอันตรายกับ
ตัวของข้าพเจ้าผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน
ด้วย ข้าพเจ้าได้สั่งให้เจ้าพระยาสุรวงศ์
ไวยวัฒน์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษา
ธิบดี ไปชี้แจงความประสงค์ของข้าพเจ้า
ให้สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริย-
วงศ์ทราบดังนี้ เจ้าพระยาภาณุวงศ์

“ข้าพเจ้ามิได้คิดทำอันตรายสิ่งหนึ่งสิ่งใดแก่กรมพระราชวังบวรเลย การที่เป็นขึ้นครั้งนี้เพราะเป็นเหตุที่เกิดเพลิงขึ้น
ในพระบรมมหาราชวังซึ่งเป็นที่สำคัญ และเหตุที่บังเกิดเพลิงขึ้นนั้นเห็นว่าพอสมทบกับความที่ได้อันนั้น จึงได้มีความ
หวาดหวั่นเพราะไม่รู้ว่าคุณอันตรายจะมีมาทางใดและในเวลาปัจจุบันนี้ ข้าพเจ้าก็ได้เป็นผู้จัดการเปลี่ยนแปลงธรรมเนียม
หลายอย่าง เพราะมีความปรารถนาที่จะให้บ้านเมืองมีความเจริญ”

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
บำราบปรปักษ์ ลงไปเฝ้ากรมพระราชวัง
บวรเขตให้เสด็จกลับ ท่านก็ได้พูด
อย่างไรให้เห็นเป็นความอาลัยในพระ
ราชตระกูลเลย ดูที่จะบากบั่นไปฝ่าย
เดียว และหนังสือที่ข้าพเจ้ามิได้ไปถึงท่านนั้น
ท่านได้มีคำตอบมาว่า ท่านได้ไป
ฟังคอเวอนแมนต์อังกฤษแล้ว และ
ได้บอกหนังสือออกไปแล้ว ตอบมาเป็น
ความสั้น ๆ อย่างนี้ ก็เป็นอันพอใจ ข้าพเจ้า
ไม่มีความที่จะพูดต่อไปได้ แต่ข้าพเจ้า
มีความร้อใจด้วยกรมพระราชวัง
บวรลงไปอยู่ในบ้านกงสุลเยนเรล
อังกฤษนี้ ราษฎรชาวเมืองและลูกค้าวานิช
พากันตื่นตื่นหวาดหวั่นไปต่าง ๆ
การค้าขายของลูกค้าก็ร่วงโรยไปเพราะ
ความเล้าลือ ผู้ว่าการกงสุลเยนเรล
อังกฤษและกงสุลฝรั่งเศสให้เรียกเรือรบ
ให้เข้ามาช่วยป้องกันในการที่เกิดขึ้นใน
ครั้งนี้ ลูกค้าทั้งปวงได้ทราบความดังนี้
แล้ว ก็เป็นที่หวาดหวั่น การค้าขายของ
ลูกค้าจึงได้ร่วงโรยไป เพราะความตื่นตกใจ
กลัว แต่ความจริงนั้น ข้าพเจ้ามิได้คิด
ที่จะสู้รบแก่วังหน้า ให้ราษฎรได้รับความ
เดือดร้อนเลย ข้าพเจ้ามีความปรารถนา
ที่จะให้บ้านเมืองมีความสุขสบายอย่าง
เดียว การไม่ควรจะเป็นก็เป็นได้เช่นนี้
เป็นที่เสียใจของข้าพเจ้ามาก การซึ่งเกิด
ขึ้นครั้งนี้ ท่านทั้งปวงได้ทราบการต่าง ๆ

ตามคำพูดที่ได้เล่าลือที่เป็นคำเท็จบ้าง
จริงบ้าง ท่านทั้งปวงก็ไม่ทราบความใน
ใจของข้าพเจ้าให้จะแจ้ง ข้าพเจ้าจึงได้
ชี้แจงมาให้ท่านทั้งปวงทราบว่า **ข้าพเจ้า
มิได้คิดทำอันตรายสิ่งหนึ่งสิ่งใดแก่กรม
พระราชวังบวรเลย การที่เป็นขึ้นครั้งนี้
เพราะเป็นเหตุที่เกิดเพลิงขึ้น ในพระ
บรมมหาราชวังซึ่งเป็นที่สำคัญ และ
เหตุที่บังเกิดเพลิงขึ้นนั้นเห็นว่าพอสมทบ
กับความที่ได้อันนั้น จึงได้มีความ
หวาดหวั่นเพราะไม่รู้ว่าคุณอันตราย
จะมีมาทางใด และในเวลาปัจจุบันนี้
ข้าพเจ้าก็ได้เป็นผู้จัดการเปลี่ยนแปลง
ธรรมเนียมหลายอย่าง เพราะมีความ
ปรารถนาที่จะให้บ้านเมืองมีความ
เจริญ**
ก็การที่เปลี่ยนแปลงธรรมเนียมนั้นก็เห็น
พร้อมกันว่าเป็นการดีแล้ว จึงได้เปลี่ยน
แปลงไป การที่เปลี่ยนแปลงนั้นจะเป็น
ที่ข้อบไปด้วยกันหมดหรือ ๆ จะมีพวกที่
ไม่ชอบบ้างก็มีอยู่แน่ ดังนั้นจึงจำเป็นจะ
ต้องจัดการรักษาตัวและรักษาบ้าน
เมือง การที่จะจัดการเตรียมทหาร
เพราะพนักงานประจำหน้าที่ไว้
ให้พร้อมนั้นมิได้คิดจะรบกับกรมพระ
ราชวังบวรเลย การที่เตรียมการรักษา
ตัวและรักษาบ้านเมืองจริง ๆ ไม่ได้
ที่จะทำร้ายแก่ผู้ใดให้ความเดือดร้อน
ถ้าท่านทั้งปวงจะเห็นความว่าข้าพเจ้า

จะคิดทำอันตรายแก่กรมพระราชวังบวร
ประการหนึ่งประการใดแล้ว ขอท่านจง
ตรัสตรงความซึ่งข้าพเจ้าพรรณนามานี้
ให้ตลอด ก็คงจะเห็นความจริงของข้าพเจ้า
บ้าง ถ้าข้าพเจ้าเชื่อคำยุยงล่อเสียด
ดังท่านทั้งหลายพูดจาเล่าลือกันแล้ว เมื่อ
เวลาข้าพเจ้าได้เตรียมทหารพร้อมแล้ว
นั้น ข้าพเจ้าก็จะไม่มั่งคระคองท่า สมเด็จพระ
เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์กลับจาก
เมืองราชบุรีก่อน ข้าพเจ้าคงจะคิดทำการ
เสียให้เสร็จ แต่ในเวลาซึ่งสมเด็จพระ
เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ไม่อยู่นั้น นี้
เพราะข้าพเจ้ามิได้คิด ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึง
ได้มีจดหมายให้ออกไปเชิญสมเด็จพระ
เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เข้ามา
ช่วยระงับการให้เรียบร้อย เพราะจะ
ให้ความสุขสบายด้วยกันทั้งสองฝ่ายต่อ
ไป อีกประการหนึ่งเมื่อเวลา สมเด็จพระ
เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ กลับเข้า
มาจากเมืองราชบุรีแล้ว สมเด็จพระ
เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้ให้เจ้าพระยา
สุรวงศ์ไวยวัฒน์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์
มหาโกษาธิบดี เข้ามาแจ้งความต่อข้าพเจ้า
ว่าจะจัดการให้เรียบร้อย และข้าพเจ้า
ได้สั่งให้เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์
และเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี
ไปเรียนแก่สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหา
ศรีสุริยวงศ์ ตามความประสงค์ของ
ข้าพเจ้า ความข้อนี้ก็เพียงพอข้าพเจ้า

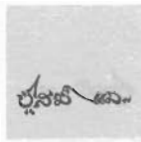
มหาโกษาธิบดีได้ไปเรียนความประสงค์ของข้าพเจ้า ต่อสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์แล้ว ยังหาได้กลับมาบอกข้าพเจ้าว่า สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ว่าประการใด

ครั้งรุ่งขึ้นวันเสาร์ เดือนอ้ายแรม ๑๐ ค่ำ เวลาเช้า สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เจ้าพระยาภูธราภัย เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี พร้อมกันเข้ามาแจ้งความแก่ข้าพเจ้าว่า เมื่อวันศุกร์ เดือนอ้ายแรม ๙ ค่ำ เวลาบ่าย สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้เรียกพระยาจ้านงสุไกรมาสั่งว่า ให้พระยาจ้านงสุไกร ทูลกับกรมพระราชวังบวรว่า เวลาพຼ່งนี้ท่านจะขึ้นไปเฝ้ากรมพระราชวังบวร จะไปคิดจัดการเสียให้เรียบร้อย ครั้นพระยาจ้านงสุไกรกลับไปจากบ้านสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ แล้ว ค่ำลงวันนั้น ๘ ทุ่มเศษ กรมพระราชวังบวรหนีลงไปอาศัยอยู่ที่บ้านกงสุลเยนเรลอังกฤษ ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันเสาร์ เดือนอ้ายแรม ๑๐ ค่ำ เวลาเช้า สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ทราบว่ากรมพระราชวังบวร หนีลงไปอยู่บ้านเยนเรลกงสุลอังกฤษ ท่านได้ให้เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ที่สมุหพระกลาโหม ไปที่บ้านกงสุลเยนเรลอังกฤษเชิญเสด็จขึ้นมาที่บ้านท่าน เมื่อเวลากรมพระราชวังเสด็จมาถึงบ้านท่าน แล้วนั้น เจ้าพระยาภูธราภัย เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ก็พร้อมกันอยู่ในที่นั้นด้วย สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ แลท่านเสนาบดีได้ทูลกล่าวนำ

หลวงหลายอย่างหลายประการ ให้เสด็จกลับขึ้นมาอยู่ในพระราชวังเสียดตามเดิม ท่านก็ไม่ยอมที่จะกลับมา สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ท่านเห็นว่าจะไม่ยอมขึ้นอยู่ที่พระราชวังแล้ว ท่านได้ชวนกรมพระราชวังบวรให้พักอยู่ที่บ้านท่าน กว่าจะจัดการเรียบร้อยแล้ว ท่านก็ไม่ยอมที่จะไปอยู่ ท่านได้ทูลตอบสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และท่านเสนาบดีว่า ท่านได้ไปอาศัยอำนาจอเวนแมนต์อังกฤษแล้ว ท่านจะต้องคอยฟังอเวนแมนต์อังกฤษว่าประการใดก่อน แล้วมิสเตอร์นุแมนต์ผู้ว่าการแทนกงสุลเยนเรลอังกฤษ ก็พากรมพระราชวังบวรลงเรือมิสเตอร์นุแมนต์กลับไปอยู่บ้านกงสุลเยนเรลอังกฤษ

สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และท่านเสนาบดี ได้เข้ามาแจ้งความกับข้าพเจ้าดังนี้ ข้าพเจ้าได้ทราบความแล้วมีความเสียใจเป็นอันมาก เพราะเหตุที่เกิดขึ้นนั้น เป็นการรักษาตัวระวังตัวด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ตัวข้าพเจ้ามิได้คิดสิ่งใดที่จะเป็นอันตรายแก่กรมพระราชวังบวรเลย และความเป็นความเคลือบแคลงสงสัยต่อกันนั้น สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่อยู่ในแผ่นดินนั้น ท่านก็รับว่าท่านจะระงับการที่เป็นการเคลือบแคลงต่อกันนั้น ให้เป็นที่เรียบร้อยทั้ง ๒ ฝ่าย ซึ่งกรมพระราชวังบวรไม่รอฟังคำท่านผู้ใหญ่จะจัดการประนีประนอมก่อน มาด่วนคิดการไปหาผู้ว่าการแทนกงสุลเยนเรลอังกฤษดังนี้ ข้าพเจ้าเป็นที่สะดุ้งใจหวาดหวั่นเป็นอันมาก เพราะข้าพเจ้ามิได้คิดที่จะทำอันตรายแก่ กรมพระราชวังบวรสิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย ซึ่งกรมพระราช

วังบวรไปหาผู้ว่าการแทนกงสุลเยนเรลอังกฤษดังนี้ ก็ไม่รู้ว่ากรมพระราชวังบวรจะติดต่อไปประการใด เป็นที่หวาดหวั่นแก่ข้าพเจ้ายิ่งนัก ด้วยราษฎรทั้งปวงจะเห็นไปต่าง ๆ เพราะไม่รู้เหตุว่ามากน้อยประการใด แต่ก่อนไม่เคยมีซึ่งกรมพระราชวังบวรคิดการดังนี้ไม่ได้คิดถึงพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเป็นปฐมบรมกษัตริย์ ได้ดำรงพิภพสยามสืบสันตติวงศ์ที่ได้เป็นว่าดังต่อเนื่องกันมานั้นเลย ข้าพเจ้าได้เชิญสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ขอให้ท่านลงไปเฝ้ากรมพระราชวังบวร เชิญเสด็จให้กลับขึ้นมา กรมพระราชวังบวรก็มีได้ทรงเห็นชอบด้วยสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ตั้งหน้าบากันไปฝ่ายเดียว ครั้นแล้วข้าพเจ้าได้มีหนังสือถึงกรมพระราชวังบวรอีกฉบับหนึ่ง ข้อความในหนังสือนั้นชี้แจงด้วยความในใจ ข้าพเจ้าก็ได้คิดทำอันตรายแก่กรมพระราชวังบวรนั้นทุกประการ แล้วข้าพเจ้าก็ได้มีคำยอมไปในหนังสือของข้าพเจ้านั้นว่า กรมพระราชวังบวรจะคิดการอย่างไร ที่จะให้เป็นการเรียบร้อยสันติสงบสุขแก่กันได้ ก็ให้กรมพระราชวังบวรจดหมายชี้แจงความประสงค์ของกรมพระราชวังบวรให้ข้าพเจ้าทราบ แล้วข้าพเจ้าได้เชิญเสด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระบำราบปรปักษ์ ซึ่งเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอมีเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ในราชตระกูล ให้ลงไปพูดจาในม่น่าวเชิญเสด็จกลับมาอีกครั้งหนึ่ง หนังสือของข้าพเจ้ามิได้ไปถึงกรมพระราชวังบวรนั้น ข้าพเจ้าได้ฝากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระบำราบปรปักษ์ไปให้กรมพระราชวังบวรด้วย ครั้น

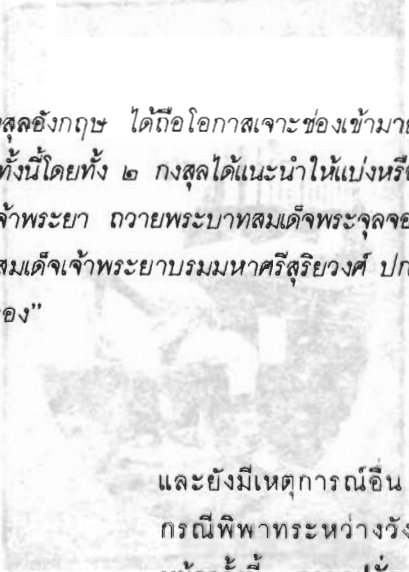
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ
 บำราบปรปักษ์ ลงไปเฝ้ากรมพระราชวัง
 บวรเชิญให้เสด็จกลับ ท่านก็ได้พูด
 อย่างไม่เห็นเป็นความอาลัยในราช
 ตระกูลเลย ดูที่จะบากบั่นไปฝ่ายเดียว
 และหนังสือที่ข้าพเจ้ามีไปถึงท่านนั้น
 ท่านได้มีคำตอบมาว่า ท่านได้ไปฟัง
 คอเวอนแมนต์อังกฤษแล้ว และได้บอก
 หนังสือออกไปแล้ว ตอบมาเป็นความ
 สั้น ๆ อย่างนี้ ก็เป็นอันพอใจ ข้าพเจ้า
 ไม่มีความที่จะพูดต่อไปได้ แต่ข้าพเจ้า
 มีความร้อนใจด้วยกรมพระราชวังบวร
 ลงไปอยู่ในบ้านกงสุลเยนเนรอลอังกฤษนี้
 ราษฎรชาวเมืองและลูกค้าวานิช พวกกัน
 ตื่นแต่นหวาดหวั่นไปต่าง ๆ การค้าขาย
 ของลูกค้าก็ร่วงโรยไป เพราะความเล่าลือ
 ผู้ว่าการกงสุลเยนเนรอลอังกฤษและ
 กงสุลฝรั่งเศสให้เรียกเรือรบให้เข้ามา
 ช่วยป้องกันในการที่เกิดขึ้นในครั้ง
 นี้ ลูกค้าทั้งปวงได้ทราบความดังนี้แล้ว ก็
 เป็นที่หวาดหวั่นการค้าขายของลูกค้า
 จึงได้ร่วงโรยไป เพราะความตื่นตกใจกลัว
 แต่ความจริงนั้น ข้าพเจ้ามิได้คิดที่จะสู้รบ
 แก่วังหน้า ให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน
 เลย ข้าพเจ้ามีความปรารถนาที่จะให้บ้าน
 เมืองมีความสุขสบายอย่างเดียว การไม่
 ควรจะเป็นก็เป็นได้เช่นนี้ เป็นที่เสียใจของ
 ข้าพเจ้ามาก การซึ่งเกิดขึ้นครั้งนี้ ท่าน
 ทั้งปวงได้ทราบการต่าง ๆ ตามคำพูดที่
 ได้เล่าลือที่เป็นคำเท็จบ้างจริงบ้าง ท่าน
 ทั้งปวงก็ไม่ทราบความในใจของข้าพเจ้า
 ให้จะแจ้ง ข้าพเจ้าจึงได้ชี้แจงมาให้ท่าน
 ทั้งปวงทราบว่า ข้าพเจ้ามิได้คิดทำ
 อันตรายสิ่งหนึ่งสิ่งใดแก่กรมพระราชวัง
 บวรเลย การที่เป็นขึ้นครั้งนี้เพราะเป็น
 เหตุที่เกิดเพลิงขึ้น ในพระบรมมหา
 ราชวังซึ่งเป็นที่สำคัญ และเหตุที่บังเกิด

เพลิงขึ้นนั้นเห็นว่าพอสมทบกับความ
 ที่ได้รู้กัน จึงได้มีความหวาดหวั่นเพราะ
 ไม่รู้ว่าความอันตรายจะมีมาทางใด
 และในเวลาปัจจุบันนี้ ข้าพเจ้าก็ได้เป็น
 ผู้จัดการเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมหลาย
 อย่าง เพราะมีความปรารถนาที่จะให้
 บ้านเมืองมีความเจริญ ก็การที่เปลี่ยน
 แปลงธรรมเนียมนั้นก็เห็นพร้อมกันว่า
 เป็นการดีแล้ว จึงได้เปลี่ยนแปลงไป การ
 ที่เปลี่ยนแปลงนั้นจะเป็นที่ชอบไปด้วยกัน
 หมดยกเว้น จะมีพวกที่ไม่ชอบบ้างก็มี
 อยู่แน่ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องจัดการ
 รักษาตัวและรักษาบ้านเมือง การที่จะ
 จัดการตระเตรียมทหารเพราะพนักงาน
 ประจำหน้าที่ไว้ให้พร้อมนั้นมิได้คิดจะ
 รบกับกรมพระราชวังบวรเลย การที่
 ตระเตรียมการรักษาตัวและรักษาบ้าน
 เมืองจริง ๆ ไม่ได้ที่จะทำร้ายแก่ผู้ใดให้
 ความเดือดร้อน ถ้าท่านทั้งปวงจะเห็น
 ความว่าข้าพเจ้าจะคิดทำอันตรายแก่
 กรมพระราชวังบวรประการหนึ่งประการ
 ใดแล้ว ขอท่านจงตรัสบอกความซึ่งข้าพเจ้า
 พรรณนามาให้หมดลุลก็คงจะเห็นความ
 จริงของข้าพเจ้าบ้าง ถ้าข้าพเจ้าเชื่อคำ
 ยุยงส่อเสียดตั้งท่านทั้งหลายเล่าลือกัน
 แล้ว เมื่อเวลาข้าพเจ้าได้เตรียมทหาร
 พร้อมแล้วนั้น ข้าพเจ้าก็จะไม่ดรอกคอย
 ทำ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์
 ไม่อยู่นั้น นี้เพราะข้าพเจ้ามิได้คิด ฉะนั้น
 ข้าพเจ้าจึงได้มีจดหมายให้ออกไปเชิญ
 สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์
 เข้ามาช่วยระงับการให้เรียบร้อย เพราะ
 จะให้ความสุขสบายด้วยกันทั้งสองฝ่าย
 ต่อไป อีกประการหนึ่งเมื่อเวลา สมเด็จพระ
 ยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ กลับ
 เข้ามาจากเมืองราชบุรีแล้ว สมเด็จพระ
 ยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้ให้

เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ เจ้าพระยา
 ภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เข้ามาแจ้งความ
 ต่อข้าพเจ้าว่าจะจัดการให้เรียบร้อย และ
 ข้าพเจ้าได้สั่งให้เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวย
 วัฒน์ และเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษา
 ธิบดี ไปเรียนแก่สมเด็จพระยามหา
 ศรีสุริยวงศ์ ตามความประสงค์ของข้าพเจ้า
 อยู่ว่า ข้าพเจ้ามิได้คิดทำอะไร แก่กรม
 พระราชวังบวรเลย อนึ่งในเวลานี้ ข้าพเจ้า
 กำลังจะหาความดีและได้อุตสาหะ
 จัดการบ้านเมืองให้มีความเจริญ หมาย
 แต่ที่จะหาความดีอย่างเดียว ตั้งแต่ข้าพเจ้า
 ได้รับสิริราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 มานับได้ ๗ ปีแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้
 อุตสาหะท่านบำรุงจัดการบ้านเมือง
 ขึ้น บ้านเมืองจะได้มีความเจริญรุ่งเรือง
 ต่อไป ซึ่งข้าพเจ้าจะมาคิดทำอันตราย
 แก่กรมพระราชวังบวร โดยความไม่ยุติ
 ธรรมให้เป็นที่ยเสียความดีไปนั้น ข้าพเจ้า
 มิได้คิดเลย และการที่กรมพระราชวัง
 บวรไปอาศัยอยู่บ้านกงสุลเยนเนรอล
 อังกฤษครั้งนี้ ข้าพเจ้าก็ได้คิดเล่า
 โลมงอนง้อหลายอย่างหลายประการ
 แล้ว ท่านก็ได้เห็นแก่ท่านผู้ใดเลย ข้าพเจ้า
 จึงได้ขอให้สมเด็จพระยาบรม
 มหาศรีสุริยวงศ์ เป็นธุระช่วยคิดการไกล่
 เกลี่ยจัดการให้เรียบร้อย ถ้าท่านเห็น
 การควรจัดการอย่างไร ข้าพเจ้าก็จะ
 ยอมตามสมควร มิได้มีทิฐิมานะเลย

สายคาของชาติมหาอำนาจ

ในการที่กรมพระราชวังบวร ได้
 มีความสนิทสนมกับอังกฤษถึงขนาด
 นั้น ก็เป็นเพราะ เซอร์ ธอมมัส ยอร์ช
 น็อกซ์ กงสุลเยนเนรอลอังกฤษ ประจำ
 ราชสำนักกรุงสยาม คิดอ่านสนับสนุน
 ให้กรมพระราชวังบวรเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

“กงสุลฝรั่งเศสและกงสุลอังกฤษ ได้ถือโอกาสเจาะช่องเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการภายในของประเทศสยามโดยมีความมุ่งหมายที่ร้ายกาจมาก ทั้งนี้โดยทั้ง ๒ กงสุลได้แนะนำให้แบ่งหรือเฉือนประเทศสยามออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ถึงแม่น้ำแม่กลองให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ปกครอง อีกส่วนหนึ่งตั้งแต่แม่น้ำแม่กลองลงไป ให้กรมพระราชวังบวรปกครอง”

ไทยกับฝรั่งเศส
และอังกฤษ

และยังมีเหตุการณ์อื่น ๆ เนื่องจากกรณีพิพาทระหว่างวังหลวงกับวังหน้าครั้งนี้ กงสุลฝรั่งเศสและกงสุลอังกฤษ ได้ถือโอกาสเจาะช่องเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการภายในของประเทศสยาม โดยมีความมุ่งหมายที่ร้ายกาจมาก ทั้งนี้โดยทั้ง ๒ กงสุล ได้แนะนำให้แบ่งหรือเฉือนประเทศสยามออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ถึงแม่น้ำแม่กลอง ให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ปกครอง อีกส่วนหนึ่งตั้งแต่แม่น้ำแม่กลองลงไป ให้กรมพระราชวังบวร ปกครอง แต่ฝ่ายไทยไม่เอาด้วย เพราะรู้ดีว่าเป็นกลอุบายทางการเมืองจะแบ่งแยก เพื่อจ่ายต่อการเข้ายึดครองไทยเป็นเมืองขึ้น เมื่อการเป็นดังนี้

โดยที่ ๒ กงสุลชาติมหาอำนาจ ใช้ไม้นวมไม่เกิดผล ก็หันมาใช้ไม้แข็งแบบ “หมาป่ากับลูกแกะ” กงสุลอังกฤษ ได้มีใบบอกไปยังผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์ ให้เข้ามาสำแดงอำนาจราชศักดิ์ตัดสินเหตุพิพาทครั้งนี้ เมื่อข่าวกระฉ่อนเลื่องลือออกมาเช่นนี้ ราษฎรหลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน ก็เกิดตกใจกลัวหวาดผวาวอย่างสุดขีด เกรงว่าประเทศไทยจะต้องตกเป็นเมืองขึ้นของชาติมหาอำนาจประเทศยุโรป ดังเพื่อนบ้านรอบอาณาเขต เช่น เขมร ลาว และพม่า ส่วนกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญแม้จะทรงพระสันดานต่อต้าน ไม่ฟังคำพูดของพระบรมวงศานุวงศ์ ท่านสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์และเสนาบดี เมื่อทรงผินหวังว่า จะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่กลายเป็นเจ้าผู้ครองดินแดนแม่น้ำแม่กลอง ก็ทำให้ทรงสำนึกถึงชาติที่จะสูญสิ้นไป ดังข้อความตามคำโคลงบทหนึ่งว่า

สิ้นชาติสิ้นศาสน์สิ้น
สิ้นเอกราชสมบัติ
เหตุวิกฤติวิบัติ
ดูจอยุทธยากะคล้อย

กษัตริย์
ใหญ่น้อย
นานปี- การนา
สุดเศร้าชาวสยาม

พระองค์ก็ทรงยินยอมเสด็จกลับมา
วังหน้าแต่โดยดี สมเด็จพระเจ้าพระยา
บรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้ทรงจัดให้ทรง
เรือเก๋ง อันเป็นเรือพระที่นั่งของพระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เพื่อให้สมเด็จพระเกียรติยศคงความในพระ
ราชหัตถเลขา ในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีถึงกรม
พระราชวังบวรวิชัยชาญ ดังนี้

ร. ที่ ๒๑๒

สมุติเทวาราชอุบัติ

วันที่ ๕ ๕ ๓ ค่ำ ๑๒๓๖

ถึงกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

ด้วยฉันได้ทราบว่าคุณท่านจะจัดให้มาเรือเก๋ง บัดนี้ฉันมีความยินดีได้จัดให้มี
เรือพระที่นั่งของฉัน ให้เจ้าหมื่นเสมอใจราช คุณมา ขอให้เรือลงเรือฉันไปจะได้สมควรแก่เกียรติยศ

(พระบรมนามาภิไธย) จุฬาลงกรณ์

เนื่องจากกรณีพิพาทระหว่างวัง
หลวงกับวังหน้าครั้งนั้น กงสุลฝรั่งเศสและ
กงสุลอังกฤษได้ถือโอกาสเจาะช่องเข้า
มายู่เกี่ยวกับการภายในของประเทศไทย โดยมีความหมายที่ร้ายกาจมาก
ทั้งนี้โดยทั้ง ๒ กงสุล ได้แนะนำให้แบ่ง
หรือเจียนประเทศไทย ออกเป็น ๓
ส่วน ดังกล่าวแล้ว กงสุลอังกฤษได้มี
ใบบอกไปยังผู้สำเร็จราชการเมืองสิงคโปร์
ให้เข้ามาสำแดงอำนาจราชศักดิ์
เหตุพิพาทครั้งนี้ ก็เพราะชาติไทยเรามาคิด
ร้ายกันเอง ต่างชาติจึงเข้ามายุ่ง ดังคำ
โคลงว่า

ชาติไทยอย่าคิดร้าย
ชาติอื่นจักข่มเหง
ชาติเองชาติอย่าแยง
ดูช่วยกันสาวไส้

กันเอง
หมิ่นได้
แว้งตอบเอาหนา
เรียกร้องกาгин

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เหมือนพระมหาเทพในสรวงสวรรค์
ได้อิทธิฤทธิ์ให้ทรงเสด็จมาเป็นพระ
มหากษัตริย์แท้พระชนม์ขณะนั้น
เพียง ๒๓ พรรษา ทรงให้พระราชกุสโล
บายอย่างชาญฉลาดดนมบ ไม้ดู่ดม
ได้ทรงตั้งมั่นพระราชหฤทัยในอธิษฐาน
ธรรม ๔ ประการ คือ

๑. เพลญ นบุ่มชุษุญ
ไม่ทรงประมาทปัญญา
๒. สจุมนุรุกเขญ
ทรงคิดวิชาสัจย์อยู่เสมอ
๓. จาคนนุพุกเขญ
เพิ่มพูนความเสียสละ
๔. สยุดิเฆว สุกักเขญ
ทรงศึกษาความสงบ

ก็ได้ ผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์จึงมิได้สนับสนุนแบ่งประเทศออกเป็น ๓ ภาค ดังกล่าวแล้ว

ว่ากันแล้วเหตุการณ์ครั้งนั้นร้ายแรงนัก กงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสได้เรียกร้องรบเข้ามาเมืองไทย โดยแจ้งว่าเพื่อป้องกันรักษาคนในอารักขาของตน ซึ่งความจริงเป็นเรื่องคอยหาโอกาสแทรกแซงเอาไทยเป็นเมืองขึ้น กงสุลอังกฤษพยายามขอร้องให้ข้าหลวงสิงคโปร์ส่งเรือรบเข้ามายึดเมืองไทย เมืองไทยยามนั้นจึงเกือบเสียเอกราชไป แต่อาศัยพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิทรงยอมทรงรักษาสถาธรรมนิยมไทยการปฏิสังขรณ์

เมื่อเหตุการณ์ครั้งนี้สงบลงแล้ว ได้มีการให้กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทรงถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาใหม่ อีกครั้งหนึ่ง และในการผ่านพ้นภัยนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอย่างใหญ่หลวง ในที่สุดเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ ปีวอก ฉก ๑๒๓๖ ได้ทรงพระราชกำหนดขึ้นฉบับหนึ่งว่า ด้วยพระราชกำหนดระหว่างสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกับกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ความพิสดารมีดังต่อไปนี้

“พระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิทรงยอมทรงรักษาสถาธรรมนิยมไทยการปฏิสังขรณ์
แขกเมือง ดุจกิ่งไม้ชูก้าน จึงทำให้ทั่วผู้มีใจเหตุธรรม์ พาประเทศรัฐสาฝานินโสโครกมหาภัยไปได้ตลอด”

ได้ทรงต้อนรับผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์ และพวกนายพลอังกฤษอย่างดียิ่ง ทรงเอาอกเอาใจผู้สำเร็จราชการอย่างสมบุรณ์แบบ และทรงมีพระราชดำริว่า เรื่องนี้เป็นเหตุพิพาทในระหว่างราชตระกูลพระองค์ทรงเห็นว่า พอที่จะจัดการกันเองได้ ไม่จำเป็นจนถึงต้องแบ่งประเทศ

ฝ่ายผู้ว่าราชการสิงคโปร์เห็นว่า ถ้าแบ่งประเทศออกจริงดังว่าแล้ว ฝรั่งเศสก็คงจะเอาภาคตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาไป อังกฤษต้องได้แผ่นดินตะวันตก ซึ่งเป็นทำเลค้าขายสู่ภาคตะวันออกแม่น้ำเจ้าพระยาไม่ได้ กับอีกประการหนึ่ง หากมีการแบ่งภาคดังกล่าวแล้ว อาจจะเป็นเหตุให้การค้าขายของอังกฤษในไทยสมัยนั้นเสื่อมลง

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิทรงยอมทรงรักษาสถาธรรมนิยมไทย การปฏิสังขรณ์แขกเมือง ดุจกิ่งไม้ชูก้าน จึงทำให้ทั่วผู้มีใจเหตุธรรม์ พาประเทศรัฐนาฝานินโสโครกมหาภัยไปได้ตลอด จึงเป็นเหตุให้ประชาราษฎร์พร้อมกันถวายพระราชสดุดีเฉลิมพระนามของพระองค์ว่า

พระปิยมหาราชเจ้า

ทรงพระคุณระริว
ควรระยอบถวายตัว
ดุจเทพมเหศักดิ์เจ้า

อยู่หัว

ร่วมเกล้า

สวามิ-ภักดีนา

เพื่องฟ้าสุติน

พระราชกำหนด
ประกาศ ณ วัน ๕ เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ
ปีวอก ฉศก ๑๒๓๖

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์เทพยมหามงกุฏ บวรรัตนราชรังษี วรุตตมพงศ์บริพัตร
วรชิตยราชนิกรโธม จาตุรรัตนบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนารถบพิตรพระจุลจอมเกล้า
เจ้าแผ่นดินสยามในรัชกาลที่ ๕ ในพระบรมวงศ์ ซึ่งได้ประดิษฐานดำรงศิริรัตนราไถยมหัยสรวริยาธิปัตย์ ณ
กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยา ณ ประเทศบางกอก เป็นพระบรมราชาธิราชแก่ลาวประเทศ
มะลายูประเทศ ฯลฯ

ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า เราเป็นที่รักใคร่เป็นที่ไว้วางใจ ในพระบรมวงศ์เธอ กรมราชวังบวรสถานมงคล
เพราะมีความประสงค์ที่จะจัดให้มั่นคงเป็นที่แข็งแรง เพื่อจะให้บ้านเมืองเรียบร้อย และราษฎรจะได้อยู่เย็นเป็นสุขทั่ว
พระราชอาณาจักร เพราะฉะนั้น เราจึงได้มีราชโองการมานับนชุกรสุรสิงหนาท ให้ตั้งกฎประกาศไว้ให้รู้ทั่วกันว่า
เมื่อ ณ วันพุธ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะโรง สัมฤทธิศกศักราช ๑๒๓๖ เราได้มอบสุพรรณบัฏ และประกาศตั้งพระยา
บวรวงศ์เธอเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลและเงินขึ้นตามธรรมเนียมแผ่นดิน ซึ่งเป็นธรรมเนียมรู้มาทั่วกันมาแต่
เดิม และพระสุพรรณบัฏที่เราได้ตั้งพระบวรวงศ์เธอ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้วนั้นคงอยู่ตามเดิม ให้พระบรมวงศา
นวงศ์ ท่านเสนาบดีคาน์ซิลลอร์ และข้าราชการทั้งราษฎรทั้งปวงเชื่อถือในคำประกาศนี้ เป็นที่แน่นอนสืบไป อนึ่งเรา
มีความประสงค์ที่จะให้พระบวรวงศ์เธอกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ได้รักษาเกียรติพลสมควร เราจึงให้กรมพระราชวัง
บวรสถานมงคล มีทหารปืนเล็ก อาวุธสำหรับเฉพาะ ๒๐๐ คน และทหาร ๒๐๐ คนนี้ให้อยู่แต่ในพระราชวังบวรสถานมงคล
หรือกรมพระราชวังบวรสถานมงคล จะไปอยู่สถานที่ใดที่เป็นสถานที่วังบวรนั้น ทหารจึงจะตามไปอยู่รักษาได้
แต่ที่เป็นสถานที่วังเท่านั้น ถ้าเราจะต้องการเรียกทหาร ๒๐๐ คนนั้น ให้มาช่วยกันเมื่อไร เราจะมีคำสั่งเซ็นชื่อของเราให้
เป็นสำคัญ ก็ต้องมาตามประสงค์ของเรา

อนึ่งการหนักการสำคัญ และการที่รับผิดชอบในการแผ่นดินทุกอย่าง ฝ่ายในที่จะรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข
และการฝายนอกที่จะป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตของเรานั้น เราได้บังคับเป็นสิทธิ์ขาดอยู่กับเราผู้เดียวเท่านั้น
เพราะฉะนั้น แต่บรรดาเรือรบและอาวุธต่าง ๆ กระสุนดินดำที่เป็นเครื่องรบต่าง ๆ ที่อยู่ในพระราชอาณาเขตของเรา
ต้องอยู่ในอำนาจของเราผู้เดียวทั้งสิ้น คนอื่นมีไม่ได้ เว้นไว้แต่เราจะอนุญาตให้ อนึ่งแต่ไปเบื้องหน้า ถ้าเราจะการ
ได้ตามความประสงค์ของเราแล้ว คือเราจะจัดเงินแผ่นดินให้เป็นธรรมเนียมมั่นคงเรียบร้อยกว่าแต่ก่อน แลเราจะมีความ
ประสงค์ที่จะให้การหนักของราษฎรที่มีอยู่ ให้เบาบางกว่าแต่ก่อน แลให้มีประโยชน์แลแรงของราษฎรที่เสียเปล่า
ได้ ถ้าเราจะคิดจัดการใหม่ที่จะเก็บเงินและจ่ายเงิน ซึ่งเป็นผลประโยชน์ของเราประการใด เขาจะรักษาผลประโยชน์ของ
พระบวรวงศ์เธอ กรมพระราชวังนั้นด้วยให้เหมือนกันกับธุระของเรา และความรับความยอม ซึ่งเราได้ประกาศมานี้
ก็พระบวรวงศ์เธอ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ได้กระทำความสัตย์ให้ต่อเราใหม่ว่า ได้ถือเป็นความสุจริต
ซื่อตรง แลมีความภักดี รักใคร่ในตัวเราแลอำนาจของเราต่อไป และพระบรมวงศานุวงศ์ ท่านเสนาบดีที่มาประชุมพร้อมกันนี้
เราได้สั่งให้ลงชื่อประทับตราไว้เป็นพยาน

ประกาศ ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ ปีวอก ฉศก ศักราช ๑๒๓๖
เป็นปีที่ ๗ ในรัชกาลปัจจุบัน

- (กรมพระราชวังบวร ทรานารายณ์ทรงปืน)
(สมเด็จพระยาบรมมหาปรปกษ ตรีพระมหามาลา)
(สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ตรีสุริยมณฑล)
(เจ้าพระยาภูธราภัย ตรีพระราชนิห)
(เจ้าพระยาสุริยวงศ์ไววัฒน์ ตรีพระคชสีห์)
(เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ตรีบัวแก้ว)